

COMMISSIE VOOR DE MODERNISERING VAN DE **RECHTERLIJKE ORDE**

***Hervorming Rechterlijke Orde:
naar een structurering van de conclusies?***

February 2013

1. INLEIDING

In het kader van haar werkzaamheden in verband met de werklastmeting bij de hoven van beroep heeft de Commissie voor de Modernisering van de Rechterlijke Orde vastgesteld dat de lezing van de schriftelijke conclusies van de advocaten, op burgerlijk vlak, in bepaalde gevallen bijzonder tijdrovend kan zijn voor de magistraten.

De Commissie heeft in dat verband een onderzoek gedaan bij de hoven van beroep van Gent, Bergen, Antwerpen en Luik. De resultaten maken, als bijlage, deel uit van het tweede verslag betreffende de werklastmeting bij de hoven van beroep.

http://www.cmro-cmoj.be/nl/realisaties/beheersinstrumenten/werklastmeting/hoven_beroep

Door de actoren in het veld werden, tijdens gesprekken met vertegenwoordigers van de hoven van beroep, het gebrek aan structurering van de schriftelijke conclusies als een van de voornaamste redenen vernoemd.

Op het vlak van conclusies legt het Gerechtelijk Wetboek vormvereisten noch sancties op. Artikel 744 bepaalt dat: "*De conclusies moeten uitdrukkelijk de eisen van de concluderende partij uiteenzetten alsook de middelen in feite en in rechte waarop iedere eis steunt. (...)*".

2. WERKMATERIAAL

De Commissie is overgegaan tot de lezing en nauwgezette en systematische analyse van 347 dossiers en 775 schriftelijke conclusies, uitsluitend in zaken van extracontractuele aansprakelijkheid, van beroepsovereenkomsten (behalve bouw- en huwelijksaangelegenheden) en van beroepsaansprakelijkheid.

De achterliggende redenering was dat dit zaken zijn waarmee alle advocatenkantoren te maken hebben, waar andere type dossiers vaker door grotere en met specialisten bevolkte kabinetten zullen worden behandeld.

De Commissie ging ter plaatse de dossiers doornemen, nadat met de griffie was afgesproken op de overeengekomen dagen alle dossiers klaar te leggen die betrekking hadden op bovengenoemde type dossiers en waarin zich nog de conclusies van de advocaten bevonden.

3. ANALYSE

De Commissie heeft de conclusies bestudeerd, rekening houdend met de volgende criteria:

- aantal bladzijden;
- al dan niet verwijzing naar genummerde stukken;
- al dan niet vermelding van de rechtsgrond;
- al dan niet verwijzing naar de rechtspraak of de rechtsleer;
- al dan niet aanwezigheid van syntheseconclusies;
- al dan niet een duidelijk onderscheid tussen feiten en middelen;
- al dan niet een duidelijke structurering van de middelen nuttig voor de magistraat.

4. BEVINDINGEN

Een belangrijk deel van de activiteiten van magistraten is het lezen en begrijpen van de conclusies. De rechter moet immers antwoorden op de conclusies overeenkomstig artikel 149 van de Grondwet.

Overzicht scheppen in conclusies zonder enige structuur, zonder onderscheid tussen feiten en middelen, met gebruik van vage bewoordingen en zonder verwijzing naar de geïnventariseerde stukken, brengt veel tijdverlies mee en heeft een belangrijke weerslag op de werklast van de desbetreffende magistraat.

Er worden nog heel wat verschillen in de presentatie van de schriftelijke conclusies vastgesteld.

Een onderliggende verklaring voor het bestendigen van verschillen in “baliecultuur”, is misschien het feit dat de opleiding van de stagiair-advocaat voor het grootste deel wordt bepaald door de stagemester, van wie de stagiairs allicht de stijl overnemen. Dit is ook logisch als er vanuit gegaan wordt dat de cliënt in de conclusies de persoonlijkheid wil herkennen van de advocaat die hij als zijn verdediger heeft gekozen. Dergelijke stempel van de stagemester zou deels (er blijkt immers ook een verschil naar taal) ook een verklaring kunnen zijn voor de lokale verschillen die schijnen te bestaan.

Toch kan de heterogeniteit van de voorstelling van conclusies ook zijn oorsprong vinden in de wel erg algemene formulering van artikel 744 van het Gerechtelijk Wetboek en waar geen sanctie aan verbonden is.

5. RECHTSVERGELIJKING (BENCHMARKING)

De Commissie stelt vast dat de wetgevers van andere Europese landen zich gebogen hebben over het gebrek aan structurering. Sommigen hebben een ingrijpende hervorming van hun burgerlijk procesrecht doorgevoerd of hebben voorgesteld om een vooraf bepaald schema te volgen.

a/ Frankrijk (Cour d'Appel)

Artikel 954, tweede lid, van de Franse *Code procédure civile* legt de structurering van de conclusies op, op straffe van wering.

b/ Zwitserland (kanton Vaud)

De artikelen 261 ev. van de *Code de procédure civile* van het kanton Vaud handelen over de uitwisseling van de conclusies en leggen een zeer precieze structuur op, met sanctie ingeval van niet-naleving (art.17 CPC VD).

c/ Nederland

In Nederland is de eiser verplicht zijn stukken te structureren, op straffe van nietigheid, vanaf de dagvaarding (artikelen 17, 111 ev. van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering).

d/ Spanje

Het Spaanse Wetboek voor burgerlijke rechtspleging bepaalt dat de conclusies een welomlijnde en heldere structuur moeten hebben, op straffe van wering door de procesrechter (Ley de Enjuiciamiento Civil art. 399)..

d/ Het Hof van Justitie van de Europese Unie

Het Hof van Justitie van de Europese Unie heeft ten behoeve van de ambtenaren en advocaten een gids over de mondelinge en schriftelijke procedure uitgegeven. De processtukken moeten blijk geven van een logische en heldere opbouw, met een onderverdeling in titels en paragraafnummers.

6. VOORSTELLEN

De gevolgen van de manier waarop de conclusies worden opgesteld, voor de behandeltijd door de rechter, werden reeds in de verf gezet in de "justitiedialogen".¹

De auteurs, F. Erdman en G. de Leval, deden daarin een aanbeveling tot een gestandaardiseerde voorstelling van conclusies: "de conclusies moeten *leesbaar zijn en worden voorgesteld op basis van een identiek model*", immers "wij mogen in deze van de rechter geen inspanning verwachten die wij niet aan de advocaat vragen".

Acht jaar na de publicatie van dit document, dat een ruime verspreiding kende onder alle gerechtelijke actoren waaronder de balie, moet er echter worden vastgesteld dat de situatie ongewijzigd is gebleven.

Overtuigd van de noodzaak van een efficiënt gerechtelijk systeem dat de grootst mogelijke waarborg biedt voor de belangen van de rechtzoekenden, pleit de Commissie voor wetgevende initiatieven.

De Commissie stelt voor om bij de schriftelijke conclusies, op straffe van wering, de volgende opmaak te hanteren (de rechter is dan niet verplicht te antwoorden op de conclusies die niet voldoen aan de wettelijke structurering):

Voor de eiser:

- Een chronologisch overzicht van de feiten, alsook de elementen van bewijs met verwijzing naar de genummerde stukken in het dossier.
- Het voorwerp van de vorderingen (hoofdvorderingen, tussenvorderingen, subsidiaire vorderingen);
- De replieken op de excepties en middelen van niet-ontvankelijkheid, opgeworpen door de verweerder;
- De uiteenzetting van het (de) middel(en) in rechte of in feite, ter staving van de eis (in voorkomend geval opgesplitst in verscheidene onderdelen);
- De argumenten ter staving van de middelen.

Voor de verweerder:

- De chronologische uiteenzetting van de andere relevante feiten dan die welke naar voren gebracht zijn door de eiser, met verwijzing naar de genummerde stukken in het dossier;
- In voorkomend geval de excepties en middelen van niet-ontvankelijkheid;
- De uiteenzetting van het (de) verweermiddel(en) in rechte of in feite (in voorkomend geval opgesplitst in verscheidene onderdelen);

---

¹ Justitiedialogen – blz 141 ev.

- De argumenten ter staving van de middelen.

Bovendien zouden in de conclusies, zonder daaraan een sanctie te koppelen, volgende elementen moeten worden opgenomen: het rolnummer van de zaak, de identiteit van de partijen, de eventuele voorgaande, in geval van hoger beroep de grieven tegen het bestreden vonnis en een inhoudstafel.

Deze vereisten zouden een aanvulling vormen op artikel 744 van het Gerechtelijk Wetboek, zodanig dat de feitenrechter bij machte is het voorwerp van het geschil meteen te vatten.

Dit zou het de rechter mogelijk maken om sneller tot een overzicht te komen van de betwiste feiten en naar voren gebrachte bewijzen (met inbegrip van de nummering van de middelen ter ondersteuning van de feiten en de wettelijke grondslag en bewijsvoering voor elk ervan), zonder zich te verliezen in een kluwen van doorlopende teksten waar feiten en middelen door elkaar lopen.

Zich bewust van de mogelijke weerslag van een dergelijk voorstel voor de rechtzoekende die zelf zijn verdediging opneemt, is de Commissie van mening dat de situatie van diegene die wenst te besluiten zonder bijstand van een advocaat niet verschillend is van de bestaande situatie. Hij zou enkel een bepaalde voorstelling moeten volgen voor wat hij schriftelijk neerlegt en de rechter zou de mogelijkheid hebben al dan niet te antwoorden op de conclusies die de wettelijke structuur niet volgen.

In elk geval zal de wetgever hierbij de nodige garanties dienen te voorzien voor rechtsonderhorigen zonder advocaat. Zij mogen niet worden benadeeld in vergelijking met diegenen die wel op een advocaat beroep doen. Men kan hierbij bijvoorbeeld denken aan de opmaak van typeformulieren.

Alle gerechtelijke actoren, magistraten, advocaten, rechtzoekenden, zouden er baat bij hebben.

Gestructureerde conclusies zouden winnen aan leesbaarheid en bijdragen tot de rechtszekerheid, zowel voor de partijen als voor de rechter, die niet langer uitspraak hoeft te doen over een moeilijk te vatten eis in de context van een rommelige en weinig heldere bewijsvoering.

Ten slotte is de Commissie van oordeel dat een dergelijke maatregel onderdeel moet zijn van een grondige denkoefening over de werkprocessen van de rechtscolleges, in samenwerking met alle betrokken actoren.

* * *

* *

*

Wettelijk depot – D/2013/12.124/2

Frankrijk ²

Code de procédure civile

Article 912

*Le conseiller de la mise en état examine l'affaire dans les quinze jours suivant l'expiration des délais pour conclure et communiquer les pièces.
Il fixe la date de la clôture et celle des plaidoiries. Toutefois, si l'affaire nécessite de nouveaux échanges de conclusions, il en fixe le calendrier, après avoir recueilli l'avis des avocats.
Dans tous les cas, les dossiers, comprenant les copies des pièces visées dans les conclusions et numérotées dans l'ordre du bordereau récapitulatif, sont déposés à la cour quinze jours avant la date fixée pour l'audience de plaidoiries.*

Article 930-1

*A peine d'irrecevabilité relevée d'office, les actes de procédure sont remis à la juridiction par voie électronique.
Lorsqu'un acte ne peut être transmis par voie électronique pour une cause étrangère à celui qui l'accomplit, il est établi sur support papier et remis au greffe. En ce cas, la déclaration d'appel est remise au greffe en autant d'exemplaires qu'il y a de parties destinataires, plus deux. La remise est constatée par la mention de sa date et le visa du greffier sur chaque exemplaire, dont l'un est immédiatement restitué.
Les avis, avertissements ou convocations sont remis aux avocats des parties par voie électronique, sauf impossibilité pour cause étrangère à l'expéditeur.
Un arrêté du garde des sceaux définit les modalités des échanges par voie électronique.*

Article 954

*Les conclusions d'appel doivent formuler expressément les prétentions des parties et les moyens de fait et de droit sur lesquels chacune de ses prétentions est fondée avec indication pour chaque prétention des pièces invoquées. Un bordereau récapitulatif des pièces est annexé. Les prétentions sont récapitulées sous forme de dispositif. La cour ne statue que sur les prétentions énoncées au dispositif.
Les parties doivent reprendre, dans leurs dernières écritures, les prétentions et moyens précédemment présentés ou invoqués dans leurs conclusions antérieures. A défaut, elles sont réputées les avoir abandonnés et la cour ne statue que sur les dernières conclusions déposées. La partie qui conclut à l'infirmité du jugement doit expressément énoncer les moyens qu'elle invoque sans pouvoir procéder par voie de référence à ses conclusions de première instance.
La partie qui, sans énoncer de nouveaux moyens, demande la confirmation du jugement est réputée s'en approprier les motifs.*

---

² <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716>

ZWITSERLAND (canton de Vaud)³

Code de procédure civile

TITRE VIII DE LA PROCÉDURE ORDINAIRE
CHAPITRE PREMIER Dispositions générales
(...)

De l'échange des écritures

I. Simultanéité des moyens

Art. 261. – *Les parties sont tenues d'articuler en une fois autant que faire se peut, le demandeur dans la demande et le défendeur dans la réponse, tous leurs moyens d'attaque et de défense.*

II. De la demande

Art. 262. – *Le demandeur produit sa demande au greffe du tribunal.*

1. Contenu

a) En général

La demande renferme:

- a) la désignation des parties;*
- b) l'exposition articulée des faits rangés sous des numéros d'ordre;*
- c) l'indication précise, à la suite de chaque fait allégué, des preuves offertes;*
- d) les conclusions.*

L'énonciation des moyens de droit est facultative; elle doit être séparée de l'exposition des faits.

La demande est datée et signée.

b) Indication des preuves

Art. 263. – *L'indication de la preuve par titres doit préciser la référence au numéro d'ordre du bordereau si la pièce est produite ou désigner le détenteur si la production en est requise.*

2. Production des titres

Art. 264. – *Les titres en mains du demandeur sont joints à la demande, réunis en un onglet et accompagnés d'un bordereau.*

(...)

3. Conclusions

a) En général

Art. 265. – *Les conclusions doivent être claires et précises.*

Le juge peut en tout état de cause inviter une partie à préciser ses conclusions.

(...)

III. De la réponse

1. En général

Art. 270. – *La réponse renferme:*

- a) les déterminations du défendeur sur chaque fait articulé dans la demande;*
- b) l'exposition articulée des faits, rangés sous des numéros d'ordre faisant suite à ceux de la demande;*
- c) l'indication précise, à la suite de chaque fait allégué, des preuves offertes;*
- d) les conclusions.*

Les dispositions des articles 262, alinéas 3 et 4, 263 et 264 s'appliquent à la réponse.

(...)

---

³ <http://www.vd.ch/themes/etat-droit-finances/lois-constitution/>

3. Des conclusions reconventionnelles

Art. 272. – *Le défendeur peut prendre des conclusions reconventionnelles, pourvu qu'elles soient connexes à la demande principale.*

Les articles 265 à 268 sont applicables aux conclusions reconventionnelles.

Le déclinatoire sur les conclusions reconventionnelles a pour effet, s'il est admis, de reporter la cause tout entière, dans l'état où elle se trouve, devant le juge compétent

(...)

V. Défaut de production d'une écriture

Art. 275. – *La partie qui n'a pas produit d'écriture dans le délai est déchue du droit d'alléguer des faits nouveaux.*

Le défendeur qui n'a pas produit sa réponse dans le délai ne peut prendre de conclusions reconventionnelles.

Si la réponse n'est pas déposée, le juge peut, avec l'accord du demandeur, clore l'échange des écritures.

NEDERLAND⁴

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering

Art. 111:

1

Dagvaarding geschiedt bij exploit.

2

Naast de gegevens bedoeld in artikel 45, tweede lid, vermeldt het exploit van dagvaarding:

a. de door eiser gekozen woonplaats in Nederland;

b. in zaken waarin partijen in persoon kunnen procederen, indien de eiser bij gemachtigde procedeert, de naam en het adres van de gemachtigde;

c. in zaken waarin partijen niet in persoon kunnen procederen, de naam en het kantooradres van de advocaat die door de eiser wordt gesteld;

d. de eis en de gronden daarvan;

e. de aanwijzing van de rechter die van de zaak kennisneemt, onder vermelding van het adres van het gerecht dan wel, indien de zaak moet worden behandeld op een nevenvestigingsplaats of nevenzittingsplaats van het gerecht, het adres van die nevenvestigingsplaats en nevenzittingsplaats alsmede, indien de zaak moet worden behandeld op een nevenzittingsplaats waar geen stukken kunnen worden ingediend, het adres waar stukken kunnen worden ingediend;

f. de roldatum waartegen wordt gedagvaard en, indien alsdan een terechtzitting plaatsvindt, het uur daarvan;

g. in zaken waarin partijen in persoon kunnen procederen: de wijze waarop de gedaagde in het geding moet verschijnen, te weten in persoon of vertegenwoordigd door een gemachtigde en de wijze waarop de gedaagde kan antwoorden, zoals bepaald in artikel 82, eerste en tweede lid;

h. in zaken waarin partijen niet in persoon kunnen procederen: de wijze waarop de gedaagde in het geding moet verschijnen, te weten vertegenwoordigd door een advocaat;

i. de in artikel 139 genoemde rechtsgevolgen die intreden indien de gedaagde niet op de voorgeschreven wijze in het geding verschijnt;

j. indien er meer gedaagden zijn, het in artikel 140, tweede lid, genoemde rechtsgevolg dat intreedt indien niet alle gedaagden op de voorgeschreven wijze in het geding verschijnen.

3

Het exploit van dagvaarding vermeldt de door gedaagde tegen de eis aangevoerde verweren en de gronden daarvoor. Verder vermeldt het exploit de bewijsmiddelen waarover eiser kan beschikken en de getuigen die hij kan doen horen ter staving van de aldus betwiste gronden van de eis.

---

⁴ <http://www.wetboek-online.nl/wet/Wetboek%20van%20Burgerlijke%20Rechtsvordering.html>

SPANJE⁵

Ley de enjuiciamiento civil

Art. 399

La demanda y su contenido.

- 1. El juicio principiará por demanda, en la que, consignados de conformidad con lo que se establece en el artículo 155 los datos y circunstancias de identificación del actor y del demandado y el domicilio o residencia en que pueden ser emplazados, se expondrán numerados y separados los hechos y los fundamentos de derecho y se fijará con claridad y precisión lo que se pida.*
- 2. Junto a la designación del actor se hará mención del nombre y apellidos del procurador y del abogado, cuando intervengan.*
- 3. Los hechos se narrarán de forma ordenada y clara con objeto de facilitar su admisión o negación por el demandado al contestar. Con igual orden y claridad se expresarán los documentos, medios e instrumentos que se aporten en relación con los hechos que fundamenten las pretensiones y, finalmente, se formularán, valoraciones o razonamientos sobre éstos, si parecen convenientes para el derecho del litigante.*
- 4. En los fundamentos de derecho, además de los que se refieran al asunto de fondo planteado, se incluirán, con la adecuada separación, las alegaciones que procedan sobre capacidad de las partes, representación de ellas o del procurador, jurisdicción, competencia y clase de juicio en que se deba sustanciar la demanda, así como sobre cualesquiera otros hechos de los que pueda depender la validez del juicio y la procedencia de una sentencia sobre el fondo.*
- 5. En la petición, cuando sean varios los pronunciamientos judiciales que se pretendan, se expresarán con la debida separación. Las peticiones formuladas subsidiariamente, para el caso de que las principales fuesen desestimadas, se harán constar por su orden y separadamente.*

---

⁵ http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/l1-2000.l2t2.html#c1s1

HET HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE ⁶

Gids voor raadslieden

Extracten

« a. De redactie en inrichting van processtukken

De processtukken zijn vrij van elk formalisme (behoudens de inachtneming van de elders vermelde regels), doch zij moeten zowel volledig en bondig als duidelijk en nauwkeurig zijn gesteld.

Gezien vooral de noodzaak van vertaling en de daaruit voortvloeiende termijnen, moeten herhalingen worden vermeden. Het Hof moet bij enkele lezing de voornaamste feitelijke en rechtspunten kunnen onderkennen ».

« Voor de inleidende processtukken ware het volgende indelingsschema aan te houden:

- Aanduiding van het soort geding en van de aard van de verzochte beslissing: beroep tot nietigverklaring, verzoek in kort geding, etc.;*
- Uiteenzetting van de voornaamste feiten;*
- Vermelding van alle middelen ter ondersteuning van het verzoek;*
- De toelichting bij elk middel, met de desbetreffende verwijzingen naar de rechtspraak van het Hof;*
- De eigenlijke conclusies als slotsom van de middelen en argumenten”.*

« b. Bijlagen bij de processtukken

In herinnering zij gebracht (zie artikel 37 RP), dat de documenten waarnaar door partijen wordt verwezen, als bijlagen bij het processtuk moeten worden gevoegd. Slechts bij grote uitzondering en dan nog alleen met instemming van partijen neemt het Hof documenten in aanmerking die buiten de procestermijnen of ter terechtzitting worden aangeboden.

Alleen relevante documenten, waarop partijen hun betoog doen steunen, moeten aan het processtuk zelf worden gehecht. In het geval van omvangrijke documenten is het geoorloofd en zelfs gewenst dat alleen ter zake doende uittreksels worden geproduceerd en een volledig exemplaar ter griffie wordt neergelegd ».

« c. De feiten en bewijsmiddelen

De initiële processtukken moeten alle bewijselementen voor elk van de betwiste feiten aangeven. Nochtans kunnen later nieuwe bewijselementen worden voorgesteld (in tegenstelling tot hetgeen is bepaald aangaande nieuwe middelen), op voorwaarde dat de vertraging wordt gerechtvaardigd ».

« d. Citaten

De raadslieden wordt bij het citeren van een arrest van het Hof verzocht hiervan alle referenties aan te geven, waaronder de naam van de partijen, of althans de naam van de verzoeker ».

[NL : http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2008-09/txt9_2008-09-26_10-49-31_986.pdf](http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2008-09/txt9_2008-09-26_10-49-31_986.pdf)

